

Historia et Ius. Księga pamiątkowa ku czci Ks. Prof. Henryka Karbownika, red. Antoni Dębiński, Grzegorz Górski, Lublin: RW KUL 1998, ss. 647.

Jubileusz 70-lecia urodzin Ks. Prof. Henryka Karbownika stał się okazją do dedykowania Mu książki pamiątkowej. Została ona wręczona podczas sesji naukowej nt. *Prawo w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w latach 1918-1952*, która odbyła się na KUL. Symposium zorganizowano w osiemdziesiątą rocznicę powstania Wydziału Prawa KUL.

Ks. Prof. Henryk Karbownik jest absolwentem Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu, Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego oraz Wydziału Prawa Kanonicznego KUL. Od 1979 r. na ostatnim z wymienionych wydziałów podjął zajęcia dydaktyczne. Od 1990 r. był prodziekanem tego Wydziału, a od 1992 r. pracuje na nim jako profesor z nominacji rektora uczelni. Dnia 17 maja 1997 r. otrzymał tytuł profesora nauk prawnych. Jego dorobek naukowy obejmuje trzy monografie (*Obciążenia stanu duchownego w Polsce na rzecz państwa od połowy XVII w. do 1759 r.*, Lublin 1984, ss. 410, *Ofiara Iura Stolae na ziemiach polskich w latach 1285-1918*. Lublin 1995, ss. 230, *Opodatkowanie duchowieństwa na ziemiach polskich w okresie zaborów 1772-1918*. Lublin), 44 artykuły i rozprawy naukowe oraz referaty wygłoszone na sympozjach naukowych i recenzje. Pod kierunkiem Księdza Profesora powstały dwie rozprawy doktorskie i około 70 prac magisterskich. Redaktorzy tomu, Antoni Dębiński i Grzegorz Górski, zebrali w Księdze wiele artykułów, głównie z zakresu historii, historii prawa, prawa kanonicznego i wyznaniowego oraz z kilku innych dziedzin nauki. Wybór problematyki jak również tytuł książki *Historia et Ius* nie są przypadkowe, zważywszy, iż to właśnie historia i historia prawa są od wielu lat przedmiotem badań Jubilata.

Księga składa się z dwóch części. Pierwsza część ma charakter wstępu, który ma na celu przybliżenie sylwetki Jubilata i zapoznanie z Jego biografią i dorobkiem naukowym. Część tę otwiera słowo Rektora KUL, ks. prof. dra hab. Stanisława Wielgusa, *Viro nobili et docto*. Rektor wypowiadając się o Ks. Prof. Karbowniku stwierdził, iż jest to człowiek, który przez długie lata wypełniał obowiązek czynienia dobra, i robił to – zgodnie z zaleceniem wybitnego piętnastowiecznego prawnika, Pawła Włodkowica – dobrze. Następnie *Słowo wstępne* zamieścili: Antoni Dębiński i Grzegorz Górski. Uzasadniając powstanie Księgi piszą, iż publikacja ta jest wyrazem głębokiego przeświadczenia, że osoba Ks. Henryka Karbownika, Jego badania naukowe, wieloletnia działalność dydaktyczna, wkład i zaangażowanie w prace Uni-

wersytetu, a szczególnie Wydziału Prawa Kanonicznego i Świeckiego oraz Jego postawa moralna godne są uznania i głębokiej wdzięczności. To przekonanie – zdaniem redaktorów – skłoniło liczne grono uczniów, przyjaciół i współpracowników Księdza Profesora – z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu i innych ośrodków naukowych – do wzięcia udziału w tworzeniu wspólnego dzieła dla upamiętnienia jubileuszu. We fragmencie zatytułowanym *Wokół osoby Księdza Profesora* postać Ks. Karbownika przedstawił długoletni współpracownik Jubilata, Henryk Misztal. Zaprezentował Jego sylwetkę jako naukowca, dydaktyka i człowieka. Jest On – jak podkreślił – badaczem ciągle niestrudżonym, dydaktykiem „dobrym i lubianym”, człowiekiem rozmiłowanym w pracy. Część pierwszą kończy bibliografia Ks. Prof. H. Karbownika, opracowana przez Stanisława Tymosza. W części drugiej zawarto artykuły które zostały zgrupowane w pięciu blokach tematycznych: „Z historii”, „Z historii prawa”, „Z prawa kanonicznego”, „Z prawa wyznaniowego”, „Varia”. Księgę zamyka *Nota biograficzna* wszystkich autorów (s. 641-643).

Zasadniczą część recenzowanej publikacji wypełniają prace nadesłane przez autorów. Blok pierwszy obejmuje opracowania dotyczące różnych zagadnień związanych z historią Kościoła w Polsce (s. 31-105).

Stanisław Olczak w artykule pt. *Świadczenia ludności na rzecz plebanów w diecezji poznańskiej w pierwszej połowie XVII stulecia*, przedstawił realizację takich świadczeń jak dziesięcina, meszne, kołedy oraz czynsz. Badania swoje przeprowadził na podstawie materiału wizytacyjnego parafii należących do 6 spośród 27 dekanatów, na które podzielona była w tym czasie diecezja poznańska. Poddał analizie realizację świadczeń w dekanatach należących zarówno do mazowieckiej, jak i do wielkopolskiej części diecezji, co umożliwiło porównanie uposażenia duchowieństwa w dwóch odmiennych regionach Polski.

Problemem *Uposażenia duchowieństwa w międzywojennej diecezji chełmińskiej w Polsce* zajął się Jan Walkusz. Autor wyróżnił następujące źródła dochodów osób duchownych: gospodarstwa beneficjalne, dotacje państwowe, opłaty z tytułu spełnianych czynności liturgiczno-kościelnych oraz stypendia mszalne.

Znaczeniu stolicy prymasowskiej w Gnieźnie poświęcił swe opracowanie Daniel Olszewski (*Stolica prymasowska w Gnieźnie i jej rola w dziejach narodu polskiego*). Wyjaśnił m.in. okoliczności powstania godności prymasa Polski. Omówił także szerokie prerogatywy, jakie w Polsce przedrozbiorowej miał prymas w zakresie władzy świeckiej i duchownej. W czasie zaborów – jak zauważa autor – tytuł prymasa przysługiwał dwóm metropolitom: warszawskiemu oraz gnieźnieńsko-poznańskiemu. Dopiero w 1964 r. Kongregacja dla Nadzwyczajnych Spraw Kościelnych wprowadziła unię personalną pomiędzy metropolią gnieźnieńską i warszawską. Unia ta przetrwała do 1992 r., kiedy to papież Jan Paweł II przeprowadził reorganizację terytorialną Kościoła w Polsce.

Znany historyk Kościoła Bolesław Kumor w artykule *Sufraganat okręgowy w Sandomierzu* przedstawił okoliczności powstania w 1786 r. z inicjatywy prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego, sufraganatu sandomierskiego, który wszedł w skład

diecezji krakowskiej, uznawanej wówczas za najliczniejszą i najlepiej zorganizowaną diecezję w Polsce.

Na szczególną uwagę zasługuje artykuł Marii Dębowskiej nt. *Postugi duszpasterskiej duchowieństwa diecezji łuckiej na kresach wschodnich I RP w czasie II wojny światowej*. Autorka omówiła działalność duszpasterską księży z diecezji łuckiej na obszarach, które po traktacie ryskim z 1921 r. znalazły się w granicach Związku Radzieckiego. Problematyka losów Polaków na kresach wschodnich, z przyczyn politycznych przemilczana w latach PRL, nadal oczekuje na swoich badaczy.

Historii sądownictwa kościelnego zostały poświęcone dwie prace: Jerzego Flagi i Stefana Siczka. Pierwszy z wymienionych autorów w artykule *Sprawy i ludzie sądowni w konsystorzu lubelskim w latach 1452-1466*, scharakteryzował sprawy, którymi zajmował się ten sąd (sprawy małżeńskie, sprawy o dziesięciny, długi, niewykonanie zobowiązań, naruszenie dyscypliny kościelnej itp.). Stronami sporów były zarówno osoby świeckie, jak i duchowne. Z kolei Stefan Siczek zaprezentował *Początki i rozwój kościelnego sądownictwa w Polsce na przykładzie foralnego oficjalu w Sandomierzu*. Artykuł ten stanowi przyczynek do pełniejszego poznania sądownictwa kościelnego.

Helena Kisiel w artykule *Przejęcie w latach 1865-1866 przez skarb państwa dóbr duchowieństwa świeckiego, rzymskokatolickiego – charakterystyka źródeł w zasobie Archiwum Państwowego w Radomiu* przedstawiła stan zasobów tego archiwum dotyczących kwestii zawartej w tytule opracowania.

Najwięcej artykułów zostało umieszczonych w dziale obejmującym prace z zakresu historii prawa (s. 109-340).

Prawa rzymskiego dotyczą dwa opracowania: Antoniego Dębińskiego i Marka Kuryłowicza. I tak, pierwsze z nich *Prawo rzymskie w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (1918-1983)* omawia historię nauczania tego przedmiotu na KUL, który w dwudziestolecie międzywojennym był jedną z sześciu wyższych uczelni w Polsce, na której wykładano prawo rzymskie. Z KUL związanych było wielu znakomitych romanistów, spośród których należy wymienić Henryka Insadowskiego, Stanisława Płodzienia, Wacława Osuchowskiego oraz Leszka Winowskiego.

Marek Kuryłowicz jest autorem opracowania *Marcus Tullius Cicero o rzymskiej adopcji*. Swoje wywody oparł na analizie dzieła Cyncerona *Oratio de domo sua ad Pontifices*. Sięgnięcie do pozaprawniczego źródła było – według autora – koniecznością wobec szczupłości źródeł prawniczych z okresu republiki.

Kilku autorów zajęło się historią prawa kanonicznego lub też zagadnieniami prawnymi, związanymi z funkcjonowaniem Kościoła. Leszek Adamowicz (*Historia kodyfikacji prawa dla Wschodnich Kościołów katolickich*) ukazał genezę prac kodyfikacyjnych prawa wschodnich Kościołów katolickich, omawiając ją na przykładzie okresu historycznego, przygotowawczego i okresu samej działalności ustawodawczej. Zbiór ten, promulgowany przez Jana Pawła II 18 października 1990 r., został – jak zaznaczył autor – poprzedzony pracami, których początek datuje się już na 1572 r.

Postanowienia synodu lwowskiego z 1765 r. odnośnie do dyscypliny sakramentalnej omówił Stanisław Tymosz (*Sprawy dotyczące dyscypliny sakramentalnej na synodzie lwowskim z 1765 roku*). Autor podkreślił, iż synod zwołany z inicjatywy abpa Wacława Hieronima Sierakowskiego, unormował m.in. sposoby udzielania sakramen-

tów świętych i sakramentaliów. Odniósł się ponadto do kwestii związanych z dyscypliną sakramentalną oraz przyjął uchwały w takich sprawach formalnych jak prowadzenie ksiąg metrykalnych czy też wyposażenie kancelarii parafialnych w odpowiednie pieczęcie.

Sekularyzacja dóbr kościelnych po powstaniu styczniowym stanowi materię artykułu Sławomira Fundowicza. Autor przeanalizował ten problem na przykładzie diecezji sandomierskiej. W ramach represji popowstaniowych wydane zostały dwa ukazy: pierwszy, z 1864 r., miał na celu doprowadzenie do sekularyzacji dóbr klasztornych, drugi z 1865 r. dotyczył dóbr duchowieństwa diecezjalnego.

Waldemar Gałązka w szkicu pt. *Obecne terytorium diecezji radomskiej w ciągu wieków* omówił dzieje przynależności administracyjnej – zarówno państwowej, jak i kościelnej – obszarów, które obecnie wchodzą w skład utworzonej w 1992 r. diecezji radomskiej.

Edward Górecki w artykule *W stronę ekumenizmu. Przyczynek na temat relacji między katolikami i ewangelikami a. w. na Śląsku Zaolziańskim w latach 1920-1995*, podzielił się swoimi refleksjami dotyczącymi stosunków pomiędzy obiema wspólnotami wyznaniowymi. Data początkowa rozważań jest datą podziału Śląska Zaolziańskiego na część polską i czechosłowacką, natomiast data końcowa nawiązuje do dokonanej przez Jana Pawła II kanonizacji św. Jana Sarkandra. Autor z satysfakcją zauważył, że zmiana ustawodawstwa kanonicznego, mająca miejsce po II Soborze Watykańskim, doprowadziła do zacieśnienia kontaktów w płaszczyźnie religijnej pomiędzy katolikami i ewangelikami.

Ostatnim opracowaniem z zakresu historii prawa kanonicznego jest artykuł Bronisława Wenantego Zuberta, omawiający zbiór *Canon Law. A Basic Collection*. Zbiór ten – jak zauważył autor – otrzymała w 1997 r. Katedra Prawa Kanonicznego Wydziału Teologii Uniwersytetu Opolskiego. Kolekcja zawiera zestaw podstawowej bibliografii dawnego prawa kanonicznego, dzięki czemu może być głównym źródłem informacji naukowej dla badaczy tej dziedziny.

Pozostałe artykuły zawarte w bloku historycznoprawnym charakteryzują się ogromną różnorodnością. *Wczesnymi źródłami prawa i powstaniem pierwszych zasad prawa chińskiego* zainteresował się Antoni Kość. Opierając się na świadectwach historycznych, wnioskuje, iż początki prawa chińskiego wiążą się z czasami panowania dynastii Chou. Zaprezentował również polemikę między szkołami konfucjonistów, legalistów i taoistów na temat roli prawa w społeczeństwie chińskim. Wojciech Staszewski w szkicu pt. *Rys historyczny instytucji konsula honorowego w Polsce* przedstawił problemy prawne, związane z rozwojem i funkcjonowaniem sieci konsulatów honorowych. Marzena Lipska i Grzegorz Jędrejek zajęli się tematami związanymi z okresem II Rzeczypospolitej.

Marzena Lipska w artykule *Walka o granice II RP* poruszyła problem prawnych aspektów kształtowania się granic Rzeczypospolitej odrodzonej w 1918 r. Grzegorz Jędrejek natomiast w swoim opracowaniu pt. *Spółki handlowe wpisane do rejestru w latach 1935-1939 jako jedna z prawnoorganizacyjnych form prowadzenia działalności kupieckiej w Lublinie* podał dane o rodzajach i liczebności spółek, firmach i ich siedzibach, o przedmiocie przedsiębiorstwa, wielkości kapitału i liczbie wspólników oraz zarządzie spółkami.

Autorem artykułu *Polskie Państwo Podziemne* jest Grzegorz Górski. Przedstawił w nim główne podobieństwa i różnice pomiędzy PPP a ERO (skrót autora), a także rozwiązania organizacyjne tego – jak pisze autor (s. 211) – niewątpliwego fenomenu ustrojowego na tle europejskiego ruchu oporu.

Kilka artykułów umieszczono w części poświęconej prawu kanonicznemu (s. 343-447). Dwa z nich dotyczą prawa małżeńskiego. Studium Andrzeja Dziegi omawia *Miejsce biegłego w strukturze kanonicznego procesu o nieważność małżeństwa*. Autor zaprezentował możliwość wykorzystania w obecnej procedurze małżeńskiej opinii biegłego jako środka dowodowego. Wojciech Góralski zajął się problemem *Poważnego braku rozeznania oceniającego i niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej*.

Jan Dudziak przybliżył *Wkład abpa Zenona Grocholewskiego do polskiej kanonistyki*. Szczególną rolę – według autora – abp Grocholewski odegrał w czasach reżimu komunistycznego, umożliwiając polskim kanonistom nawiązywanie kontaktów z ośrodkami zagranicznymi.

W artykule *Sakrament bierzmowania (chrzmacji) w prawie kodeksowym Kościoła katolickiego* Krzysztof Mikołajczuk, powołując się na wybrane dokumenty Kościoła, podał zwięzły komentarz do niektórych norm prawodawstwa kościelnego. Przybliżył – tym samym – istotę tego sakramentu i ukazał troskę Kościoła o owocność otrzymywanego w nim daru Ducha Świętego dla całej wspólnoty wiernych obrządku łacińskiego i wschodniego.

Przedmiotem rozważań Stanisława Paździora stało się *Prawodawstwo kościelne wobec prowadzenia handlu przez osoby duchowne*. Autor udokumentował negatywny stosunek Kościoła do tego rodzaju praktyk, powołując się na wypowiedzi Ojców Kościoła, papieży, postanowienia soborowe i synodalne oraz normy prawne zawarte w KPK z 1917 r.

Zbigniew Podlecki przedstawił *Kanoniczne aspekty zasady pomocniczości w Kościele*. Twierdzi on, iż zastosowanie wspomnianej zasady jawi się szczególnie interesująco w odniesieniu do instytucji Kościoła jako społeczności. Należy uznać – pisze (s. 435) – i uszanować liczne przypadki konkretnego jej zastosowania w Kościele w ogóle, a przede wszystkim w obecnie obowiązującym KPK.

Część poświęconą prawu kanonicznemu zamyka *Charakterystyka synodów diecezjalnych w Polsce*, zaprezentowana przez Mariana Stasiaka. Autor zauważa, iż w aktywności synodalnej Kościoła w Polsce dają się zauważyć pewne rysy charakterystyczne, wynikające ze swoistego doświadczenia synodalności tegoż Kościoła, wpisanego w kontekst głębokich przemian religijnych, ustrojowych i społecznych.

Następne artykuły zostały zebrane w bloku tematycznym z zakresu prawa wyznaniowego (s. 451-558).

Prawne regulacje stosunków między Stolicą Apostolską i Republiką Boliwii nakreślił Wiesław Bar. W pracy wyjaśnia, iż pomimo licznych prób podejmowanych od r. 1851 oraz istnienia konstytucyjnych możliwości dotychczas nie uregulowano prawnych stosunków pomiędzy państwem a Kościołem katolickim w Boliwii.

Artur Mezglewski na przykładzie metod opisanych w swoim artykule pt. *Dyskryminacyjne działania władz oświatowych i lokalowych wobec Gimnazjum Biskupiego*

w Lublinie w latach 1944-1962 ukazał politykę władz komunistycznych, mającą na celu doprowadzenie do likwidacji szkolnictwa kościelnego.

Studium na temat *Kościelnych osób prawnych w prawie polskim* przedstawił Henryk Misztal. Problem ten omówił w dwóch wybranych okresach dziejów państwa polskiego, tj. w II Rzeczypospolitej oraz w okresie po drugiej wojnie światowej aż do r. 1998.

Temat stosunku państwa do Kościoła w Rosji poruszył Józef Krukowski (*Stosunek państwa do Kościoła w Rosji w świetle ustawy z 19 września 1997 r. „O wolności sumienia i o związkach wyznaniowych”*). Autor przedstawił regulację działalności związków wyznaniowych w ustawie z 19 września 1997 r. Pewien niepokój według autora budzi hierarchiczne zróżnicowanie Kościołów i religii w Rosji, co sprzeciwia się obowiązującej w państwach demokratycznych zasadzie równości Kościołów wobec prawa.

Beata Ratajczak omówiła *Prawne aspekty duszpasterstwa wojskowego w Polsce w latach 1918-1993*. Autorka nakreśliła schemat organizacyjny tej formy duszpasterstwa, uwzględniając szczególnie pierwszy powojenny akt prawny (Ust. z 17 maja 1989 r. O stosunku państwa do Kościoła katolickiego w RP), który wprowadził nową regulację dotyczącą poruszanej problematyki.

Status prawny i funkcjonowanie Towarzystwa Przyjaciół Trędowatych im. O. Jana Beyzyma przedstawiła Monika Wójcik. Problematykę tę autorka zaprezentowała na tle działalności paralelnych organizacji zachodnioeuropejskich, które ze względu na znacznie dłuższe okresy swojego istnienia mogą służyć pomocą i doświadczeniem towarzystwu polskiemu.

Kilka prac o zróżnicowanej tematyce umieszczono w dziale zatytułowanym „Varia” (s. 562-639). I tak, Jan Dyduch opisał *Udział Kardynała Karola Wojtyły w Synodzie Biskupów 1977*. Przyszły papież – jak podkreślił autor – przejawiał dużą aktywność w pracach synodalnych, szczególnie jako członek Rady Sekretariatu Synodu i jako Przewodniczący Komisji powołanej przez Konferencję Episkopatu Polski, przygotowującej materiały dla synodu.

Misyjna formacja chrześcijan w świetle dokumentów Kościoła katolickiego jest przedmiotem artykułu Sylwestra Kasprzaka.

Autor następnego materiału – Jan Majchrowski – analizując *Status prawny partii komunistycznej w Polsce współczesnej*, zajął się prawnymi aspektami dopuszczalności działania w Polsce tego rodzaju ugrupowań.

W artykule *Jezus a prawo Starego Przymierza* Józef Kudasiewicz rozważył realne możliwości wypełniania prawa danego przez Chrystusa.

Dział ten zamknął artykuł Seweryna Rosika o *Chrześcijańskiej opcji własności*.

W podsumowaniu można stwierdzić, iż Księga *Historia et Ius* wzbogaca naszą wiedzę w zakresie badań historycznoprawnych. Należy również zwrócić uwagę na praktyczną przydatność tej pozycji, do której ze względu na dużą różnorodność zamieszczonych w niej tekstów będą sięgać nie tylko prawnicy, historycy, kanoniści, teologowie, ale zapewne także przedstawiciele innych dyscyplin naukowych.

Magdalena Pyter